

Det annorlunda Ryssland

Tankar om försök att förstå ett grannland

av Björn Körlof

Résumé

It is often very difficult to understand the attitude of Russia towards the West. This article deals with many of the characteristics of Russian political and social culture and tries to explain the complex and often shocking content that can be found in the mood that often is prevalent in Russia's inner and outer propaganda. The author traces the main features back to the birth of Russia and its orthodox and byzantine culture, features that through the centuries in many ways have been retained in Russia. Important elements in the explanation of Russian political and social life are the late arrival, limited extent, and insignificant impact of religious reformation in the West, the development of philosophical ideas that changed the view on government and political rights and freedom, and the rapid growth of secular science. Industrialization of Russian economic life also came very late and the agrarian sector, with its huge peasant population, was an overwhelming sector of society for a long period into the era of the Soviet Union. The Russian security policy has for hundreds of years been marked by its feeling of being pushed up on the Eurasian landmass which in turn has led to a significant imperialistic drive in different directions. This is the cause of many clashes with surrounding powers but has also led to a Russian feeling of being threatened by those powers. It is obvious that the new Russian leadership under Putin has the ambition to try to restore the former Soviets Union's geographical dimensions and that he at the same time is backed by popular opinion in Russia. This is the cause of the strained and dangerous relations with NATO and the West.

WINSTON CHURCHILL HAR, i ett ofta citerat yttrande, beskrivit svårigheterna att förstå Ryssland.¹ För en västeuropeisk person är yttringarna av Rysslands politik också många gånger svårbegripliga. Denna svårbegriplighetsreaktion kan hänga samman med att vi från Ryssland ofta förväntar oss ungefär samma politiska och kulturella mönster som i det övriga Europa och därför blir förvånande och inte minst oroade när vi upplever rysk inrikespolitik som starkt auktoritärt odemokratisk och ofta rysk utrikespolitik som hotfull.

Det är obestridligt att den ryska bakgrundshistorien i många avseenden har allmäneuropeiska drag som, i förening med en stark inhemsk tradition, gett både det

egna landet och världen i övrigt inslag från ryskt kulturliv som ses på med stor beundran och respekt och som tillhör det europeiska och universella kulturarvet i både djup och bred mening, vare sig det handlar om religion, folklöre, litteratur, musik, konst, vetenskap o s v.

Men det är lika obestridligt att den politiska kulturen i Ryssland, liksom många andra viktiga inslag i ryskt samhällsliv, också avviker påtagligt och starkt från västeuropeiska traditioner. Den politiska retoriken internt och externt upplevs många gånger som starkt provocerande för människor i väst, då den under hela sovjettiden – och nu även i Putins Ryssland – tar sig uttryck som ofta uppfattas som historieförfalskning, vilseledande,

präglat av konspirationstänkande, förakt, cynism och hot mot omvärlden och en för många grannstater häpnadsväckande oförståelighet från rysk sida vad avser Rysslands militära anfall, ockupation och förtryck av dessa länder. De starkt och utbredd bristande demokratiska funktionerna i landet vad gäller oberoende kontroll av regering, partiliv, medier och rättsväsende, den omfattande militära rustningen, den massivt utformade polisära inre säkerhetsapparaten och repressionen mot oliktankande m.m. upplevs av västeuropéer som djupt obehagliga inslag i Rysslands samhällsliv. Yttringarna av yttrandefrihetsinskränkningar t ex i form av våldsam repression mot vissa journalister, den politikstyrda rättsordningen, den militära styrka som nu används i nonchalant strid mot internationell rätt i form av annekteringen av Krim och de fortsatta striderna i östra Ukraina, väcker därför djup oro.

Den ryska regimen reaktion på de inrikespolitiska oroligheterna och händelserna i Ukraina, vilka ledde till den internationellt rättsstridiga och med våld iscensatta annekteringen av Krim, liksom de fortsatta våldsamma striderna i Donbäckenet, de stora satsningarna på den militära upprustningen och otvetydiga uttalanden i den ryska militära doktrinen om hur hybridkrigets olika former ska användas, utgör väsentliga inslag i en bild av Ryssland som ter sig svårbegriplig och farlig för säkerheten i vår del av världen. När dessa element i den ryska utrikespolitiken kombineras med den psykologiska krigföringen mot väst med fullständigt uppseendeväckande inslag (t ex spridningen av förfälskade brev från det svenska försvarsdepartementet) vilka inte kan annat än djupt skada förtroendet för regimen, liksom även den vilseledande informationen mot den egna befolkningen genom de kontrollerade mediekanalerna, skapas en oro i omvärlden som i ett rationellt perspektiv måste ses som

avsiktligt önskad av regimen och inte något som uppstår som sidoeffekter av någon annan ambition.²

Vad ligger bakom denna orosskapande aggressivitet gentemot en omvärld som naturligtvis inte är ute efter att vare sig inkräkta på ryska legitima rättigheter, invadera landet eller ekonomiskt söka förgöra Ryssland? Varför söker inte regimen skapa förutsättningar för samarbete och goda ekonomiska och andra förbindelser med omvärlden byggda på ömsesidigt förtroende, minsta möjliga militära rustningar o s v?

Svaren kan till väsentliga delar sökas i genuint ryska traditioner och historia. De flesta historiker som söker efter svar på den typ av frågor som ovan ställdes menar att det östromerska och religiöst ortodoxa arvet har avsatt avsevärt starkare spår i den ryska samhällsutvecklingen än många i allmänhet bygger sin uppfattning på.³ Den ortodoxa kyrkans religiöst betingade, tidiga förakt för och avståndstagande till västroms religiösa doktriner, till påveväldet och till protestantismen, har avsatt inte enbart starka rent religiösa spår utan också i hög grad politiskt omisstkännliga drag som under århundraden medfört djup misstänksamhet och ovilja att anamma västeuropeiskt synsätt och därmed ”blockerat” också utvecklingen inom många andra förhållanden i det ryska samhällslivet.

Det finns i den ryska historien sedan medeltiden också stora dramatiska och plågsamma hot och invasioner, inte sällan kommande från väst (t ex i form av Napoleon och Hitler), eller från öst i form av t ex mongolerna under medeltiden och Japan i början av 1900-talet, som lett till stora krig och ofta omfattande lidande för det ryska folket. De många och blodiga krigen med olika starka makter i omvärlden har avsatt djupa spår i rysk uppfattning om en hotfull och farlig omvärld, men också lett till stora segrar över hotfulla

motståndare, segrar som tveklöst betyder mycket för den ryska självuppfattningen och gett upphov till en påtaglig och stark nationalism som nu ges tydliga övertoner under Putins regim. Att omvärlden upplevs som starkt hotfull har kommit att präglade en väsentlig del av rysk säkerhetspolitik och lett till att omgivande stater gång på gång sett sig utsatta för hot om invasion och ockupation. Den hotfulla omvärlden har naturligen avsatt starka präglings i den inrikespolitiska retoriken, något som många ryska regimer också har förstått att spela på och som alltjämt präglar den ofta egendomliga ryska historieskrivningen.⁴ Den djupgående misstänksamheten mot omvärlden, som har djupgående religiösa och säkerhetspolitiska bakgrundsorsaker är därför en viktig bakgrundsfaktor att söka förstå. Det är en av flera viktiga förklaringar till ryskt förhållningssätt mot omvärlden.

Traditionen att förvränga historien och sprida vilseledande och desinformativa uppgifter har en lång bakgrundshistoria i Ryssland och kan i många drag härledas till den långa mongoliska ockupationen, då de olika ryska furstarna och befolkningen sökte undkomma beskattning och mongoliskt förtryckande inflytande genom att söka vilseföra mongolerna i olika avseenden. Mongolerna själva höll ockupationen av Ryssland i ett politiskt grepp bl a genom att mellan de ryska furstarna utså avund, misstänksamhet och rädsla och därigenom uppamma konflikter och strider dem emellan och därmed försvaga dem så att mongolerna inte behövde avdela stora styrkor för att kontrollera landet och säkerställa fortsatt skatteindrivning.

Detta drag i rysk mentalitet av bristande tilltro och misstänksamhet mot all överhöghet växte sig stark även under många av tsarerna, helt enkelt p g a en djupgående rädsla för tsarernas långtgående beskattningar av de fattiga bönderna och den nyckfulla be-

straffningspolitiken. Rädslan för all överhet nådde en explosionsartad utveckling under sovjetregimerna då all privategendom utöver det mest nödvändiga konfiskerades och bestraffningar för minsta förseelse som kunde hota staten utmättes med en stränghet som ofta var avsevärt mer långtgående än tsarernas. Viktiga delar av den ryska ekonomiska och vetenskapliga eliten flydde därför under Sovjettiden till utlandet. Risken att bli utsatt för förföljelse, förlust av egendom och besparingar har en långtgående och starkt destruktiv historia i Ryssland och har lett till en likaledes djupgående misstro mot regeringar och stat då beskattning och konfiskering oftast lett till att medborgarna i stort sällan fått något tillbaka.

Denna tradition av rädsla och misstänksamhet både mot omvärld och mot den egna regimen har lett till en djupgående cynism hos befolkningen mot politiska strukturer i allmänhet. Traditionen av misstänksamhet mot omvärlden har återupptagits av Putins regim och många av metoderna för psykologisk krigföring och för förtryck kan återfinnas i handböcker utgivna av KGB under Sovjettiden.

De olika rättsstatskulturer med demokratiska politiska strukturer vad gäller opinionsbildning, fria medier, fria politiska partier, parlamentariska system, lagstiftningsordning och domstolsavgöranden, marknadsekonomi med en flora av fria företag, som sedan 1700- och 1800-talen har utgjort de väsentliga faktorer som präglat utvecklingen i västeuropeiskt samhällsliv, saknas i väsentlig grad i Ryssland än i dag och har gjort så i stort sett sedan medeltiden, med några få kortlivade försök att närma sig västeuropeiska strukturer före den ryska revolutionen och under en kort period under Boris Jeltsin i början på 1990-talet

Den inre ekonomiska, politiska, rättsliga, kunskapsmässiga och opinionsbildande ord-

ningen i Ryssland har därför genomgående drag som avviker starkt från västeuropeisk tradition, men kan härledas till förhållanden i den ryska historien som har sina rötter i hur Ryssland skapades under senmedeltiden. En lång historia av arv från Bysans vad gäller synen på statens makt som lett till långtgående auktoritärt styre under århundraden, den ortodoxa religionen och dess koppling till kejsarmakten, kulturell och religiös isolering, sen utveckling vad gäller utbildning för alla – vilket var orsak till en kvardröjande analfabetism i breda folklager ända fram till revolutionen 1917 – är viktiga inslag i denna bakgrundsbild. Boktryckarverksamhet förekom inte i Ryssland förrän nära tvåhundra år efter det övriga Europa, och då alls inte med syfte att sprida sekulär upplysande litteratur utan endast med syfte att ge spridning åt ortodox religiös text. Universitet skapades inte i Ryssland förrän på 1700-talet och deras akademiska ”frihet” var från början starkt beskuren, något som under sovjettiden ytterligare befästes då all forskning skulle bedrivas strikt enligt marxist-leninistiska principer. Fri forskning i västerländsk mening har egentligen inte förekommit i Ryssland förrän sent under 1900-talet. En väsentlig del av all forsknings- och utvecklingsverksamhet under sovjettiden förbehölls dessutom rustningsindustrins och den statliga kontrollapparatusens behov.

Frågorna som ställs om Rysslands nuvarande politik kan sannolikt endast förstås i ett perspektiv som har att göra med denna bakgrund men också hur den nuvarande ryska ledningen uppfattar sin situation i det Ryssland som under delvis kaotiska förhållanden uppstod efter Sovjets fall och de oroliga åren under Jeltsin, men också hur den ser på sin roll i Europa och i världen i stort, uppfattningar som har sekelgamla anknytningar i rysk historisk och politisk tradition, liksom hur regimen med stöd av

sådana traditioner på olika sätt söker ge spridning åt sådana uppfattningar i den egna befolkningen.

Men i detta perspektiv måste också de svåra frågorna ställas om vad den ryska regimen har för strategiska långsiktiga mål. En viktig fråga i det sammanhanget är hur den ryske ledaren ser på sin egen roll och vilken historisk gestaltning han vill skapa åt Ryssland och sig själv. Kort sagt hur ser den djupare ideologi ut som vägleder Putin och hans regim?⁵

Några av de viktigaste faktorerna som ligger bakom ryskt tänkande, vilka ryska regimer gett uttryck åt sedan århundraden, lyfts fram i den följande texten. Här kan endast dessa aspekter behandlas ytligt. Ett djupare forskningsprogram som berör dem och som involverar helt andra ämnesområden än dem som Krigsvetenskapsakademien sysslar med behöver komma till stånd.

Rötterna till den ryska samhällsordningen – bakgrund från historien

Ända sedan mer eller mindre idealistiskt lagda historiker började spekulera över geografins och klimatets inverkan på samhällenas ekonomiska, sociala och politiska utveckling⁶ har det – trots många kritiska drag i denna idealism – stått klart att Rysslands faktiska geografiska belägenhet på den euroasiatiska landmassan och de naturgeografiska förutsättningarna som därmed givits utgör en mycket väsentlig utgångspunkt för förståelsen av hur den ryska kulturen utvecklats och hur den ryska befolkningen och dess ledning sedan sekler tillbaka ser på sig själv och sin omvärld.

Det ryska området ligger ”uppträngt” mot den norra delen av den euroasiatiska landmassan, och utgör ett område som i stor om-

fattning präglas av strängt fastlandsklimat och – särskilt i norr – leder till mycket kallt vinterklimat. Avstånden mellan olika delar av landet är jämfört med länder i Europa i övrigt oftast avsevärt längre. Förutsättningarna att bedriva jordbruk och skapa överlevnadsbetingelser har under lång tid byggt på det klimat som gäller i södra Ryssland, inte minst i det nuvarande Ukraina.

Den södra delen av området genomkorsas av omfattande öppna stäpper, vilka ingår i det jättelika stäppområde som sträcker sig från Mongoliet över hela Centralasien ända fram till Ungern. Dessa stora stäppområden, som inte uppvisar några påtagliga naturliga geografiska hinder (annat de enorma avstånden!), och vilka under långa tider inte kunnat övervakas eller försvaras, gör det samtidigt möjligt att nå ryska kärnområden från många olika riktningar och från starka stater i söder, öster och väster, något som sedan medeltiden präglat rysk hotbildsuppfattning. Särskilt hoten från stäppfolken var under lång tid starkt framträdande, något som ledde till ideliga krigiska konflikter med sådana folk, vilka på grund av de enorma avstånden och deras nomadiserande kultur visade sig mycket svåra att besegra. Det har gällt hot från islamiska statsbildningar i söder och sydost, och från mongolerna som chockartat anföll och erövrade stora delar av Ryssland i mitten av 1200-talet och sedan härskade över landet i nära tvåhundrafemtio år. De starka influenserna från stäppfolken kom också att vinna insteg i rysk kultur, det gäller t ex kosackkulturen.⁷

De stora ryska floderna som mynnar i Östersjön, Svarta Havet och Kaspiska havet har utgjort viktiga handelsleder, men har under långa tider behärskats av andra makter än Ryssland. Flodernas utlopp har också instängda lägen som hindrar fri utfart till de öppna haven. Floderna som rinner ut i norra Ishavet har ända fram till våra dagar

varit i stort sett obrukbara som handelsleder. Rysslands geografiskt instängda läge och de sedan medeltiden tydliga ambitionerna att nå ut till omvärldens handelspolitiskt mer fördelaktiga lägen, inte minst med hamnar som gör det möjligt att nå de stora haven, utgör en viktig utgångspunkt för förståelsen av Rysslands säkerhetspolitiska tänkande.

De geografiska och klimatologiska förutsättningarna för Rysslands utveckling har således under århundraden varit i hög grad ogynnsamma, något som lett till utbredd fattigdom, återkommande hungerkatastrofer och stora svårigheter att bygga upp en stark nationell ekonomi. Ryssar som under olika epoker reste till Västeuropa, t ex under Peter den stores tid under ambitionerna att söka industrialisera landet, chockades också över det egna landets fattigdom och kunskapsmässiga efterblivenhet, något som blev särskilt påtagligt under Napoleonkrigen, då yngre officerare senare på 1800-talet sökte göra ett misslyckat uppror mot tsaren i ambitionen att försöka länka in Ryssland i en mer allmäneuropeisk utvecklingsfåra.

Den ryska samhällsbildningen tar sin början under senantiken och fick redan från början, genom delningen av romarriket i Väst- och Östom, väsentligt präglande drag av bysantinsk religiös och politisk kultur. Misstänksamheten och avståndstagandet från västroms religiösa yttringar, vilka i öst uppfattades som heretiska,⁸ kom också att leda till att delningen av romarriket inte enbart blev geografisk utan även småningom – och alltmer starkt – fick en djupgående kulturell innebörd. Inte minst viktig är den från början dominerande roll som den ortodoxa religionen fick och där inte minst den roll denna religion hade i förhållande till kejsarmakten. Religion och kyrka hade i Bysans inga som helst självständiga roller i förhållande till staten i övrigt utan löd i alla avseenden under kejsaren, som också var kyrkans he-

liga överhuvud.⁹ Denna kyrkliga institution med kejsarligt överhuvud ärvdes av de ryska tsarerna och fortlevde i stort sett helt oinskränkt ända till 1917. Det bör observeras att ännu i dag utgör den ortodoxa kyrkan en av de politiska maktbaser som Vladimir Putin byggt sin starka ställning på.¹⁰

När Konstantinopel 1204 erövrades av korsriddare chockades det ortodoxa Ryssland svårt eftersom dessa riddare, som enligt den ortodoxa kyrkan var schismatiker (otrogna avfällingar), erövrat och vanhelgat deras religiösa huvudstad. När mongolerna erövrade Kiev, som då var centralort bland de ryska furstendömena, blev också den heliga kyrkan där vanhelgad av ett utländskt ”barbariskt folk”, något som starkt påverkat uppfattningen ända till våra dagar om hur det religiösa hotet ser ut för Ryssland.

Den långa perioden under mongoliskt herravälde från mitten av 1230-talet fram till slutet av 1400-talet ledde till att Ryssland i stort blev avstängt från västerländskt politiskt, religiöst och kulturellt inflytande. Än i dag kan ryska opinionsbildare återkomma till det svek som Västeuropa anses ha visat när det inte kom Ryssland till hjälp i kampen mot den mongoliska invasionen och för att det skulle bli av med det mongoliska ”oket”. Den ortodoxa kyrkans reaktion på den mongoliska invasionen och den efterföljande ockupationen ledde till en omfattande flykt mot norr och uppkomsten av kloster och munkväsende under delvis stark religiös isolering i norra Ryssland. Den ortodoxa kyrkans utveckling kom därför att ske i hög grad utan tankemässiga influenser från omvärlden. Mongolinvasionen ledde också till att den tidigare ledande ryska furstestaten Kiev i stort sett utplånades och att den ryska inhemska makten försköts till Moskva.¹¹

Inte heller kom Västeuropa Konstantinopel till hjälp när det belägrades och erövrades av muslimerna 1453, ett svek som alltså

drabbade den ortodoxa kyrkans främsta heliga stad, något som också återkommer i ryskt tänkande än i dag. Hotet från den muslimska världen är sedan dess ett återkommande drag i ryskt och slaviskt tänkande. Det satte i hög grad sin prägel på kriget på Balkan på 1990-talet.

När det till slut lyckades den ryske fursten i Moskva att besegra mongolerna och kasta ut dem kom han, tillsammans med den ortodoxa kyrkans överhuvud, och inte minst genom gifte med en prinsessa från Bysans (brorsdotter till den siste kejsaren i Konstantinopel), att ge det nya ryska kejsardömet värdighet av ett direkt arv från Östrom. Moskva uppfattades som ”det tredje Rom”. Det medförde att bysantinskt synsätt på kejsarens roll, på hovliv, på kejsarligt beslutsfattande, på stat, kyrka och samhällsstyre från slutet av 1400-talet helt kom att sätta sin prägel på det ryska självhärskardömet.¹² Europa i övrigt och Ryssland kom således att vid denna tid i avgörande hänseenden gå skilda vägar vad gäller statsliv, rättsordning, utbildningssystem med universitet etc.

De bysantinska och kristet ortodoxa dragen i rysk stats- och rättskultur innebar att samhället var auktoritärt monolitiskt och några självständiga enheter eller strukturer under kejsaren inte fanns och inte kunde finnas. Från dessa tidiga arkaiska statsrättsliga förhållanden kan härledas ett genom århundradena bestående drag i Ryssland, nämligen den (med undantag av militär och polis!) påtagliga bristen på fasta statliga och rättsliga institutioner liksom också bristen på generell lag.¹³ Kejsaren fattade beslut efter överläggningar med betrodda rådgivare i sin närhet, och enskilda personer kunde genom kejsarliga edikt anförtros breda och vidsträckt uppgifter med långtgående befogenheter inom ett område och mot många enskilda och stödjars med stora ekonomiska medel. Men detta kunde avslutas vid minsta

ogillande från kejsarens sida. Nyckfullheten och bristen på förtroende,¹⁴ liksom avsaknaden av fasta organisatoriska strukturer och lagstiftning som skapade förutseende i handlandet, blev viktiga inslag i den ryska kulturen som fortlevt in i våra dagar. Den roll som de relativt självständiga universiteten i väst kom att spela för högre utbildning av såväl världsliga som religiösa högre dignitärer (där den akademiskt kvalificerade kunskapen var avgörande) kom först mycket sent att växa fram i Ryssland och kom att delvis hårt styras under sovjettiden.

Eftersom kejsarmakten var helig fick heller inte något förekomma som kunde hota den, något som ledde till en djupt ingrodd angivarmentalitet, spioneri, bestickningar och mutor vilka i sin tur lade grunden till den korrumperade gunstlingsbetonade byråkrati Ryssland levte med ända sedan de tidigaste kejsarna tog makten, drag som i hög grad fortlevt under sovjettiden och in i Putins regim. Det har således i Ryssland i stort sett aldrig funnits konkurrerande maktcentra i samhället och någon ordning för att kontrollera makten eller för att byta makt har länge, under både tsar- och sovjettiden, ansetts stå i strid med antingen Guds vilja eller med den historiska ordningen.

De tidiga filosofiska skolor som tog upp frågorna om maktbalansen mellan kungamakt och kyrka, om folkets rätt gentemot kungen eller fursten ledde till upprivande diskussioner med långtgående konsekvenser för statsuppfattningar, som präglade hela Västeuropa under senmedeltiden. Även renässansens filosofiska skolor påverkade djupgående dessa synsätt och ledde till framväxten av protestantismen och de stora religionskrigen under 1600-tylen. Båda dessa utvecklingsformer lyser i stort sett helt med sin frånvaro i Ryssland. Det gäller också den oerhört starka påverkan som de tidiga västliga vetenskapsmännen (Kepler, Bruno,

Galileo, da Vinci m.fl.) utövade i synen på kunskapen om världen och naturen, inte minst det faktum att jorden inte var universums medelpunkt.

Viktiga inslag i det västeuropeiska utvecklingsmönstret satte aldrig några djupgående spår i Ryssland. Upplýsningstiden och franska revolutionens omvälvande inflytande på tänkandet ledde till en intensiv filosofisk diskussion om stat och samhälle och lade grunden till de tidiga politiska åsiktsriktningarna med liberalism, konservatism och socialism, vilka i något olika former men i hög grad samstämda i hela Västeuropa, öppnade väg för demokratin, parlamentarismen, mänskliga fri- och rättigheter, synen på rationell kunskap och vetenskaplig metodik m.m. Dessa avgörande utvecklingstendenser i Västeuropa påverkade i själva verket det ryska samhället högst ytligt, inte minst på den utbredda analfabetismen, men avsatte i förvandlade former egendomliga drag i ryskt tänkande, t ex hos det som under slutet av 1800-talet kom att kallas ”intelligentsian”.

Historien och samhällsskicket innebar att Ryssland långt in på 1900-talet politiskt, rättsligt, socialt, ekonomiskt, tekniskt o s v kom att utvecklas på ett radikalt annat sätt än i flertalet västerländska stater. Landet blev därför också på många sätt främmande för västerländsk samhällsutveckling. Den västerländska filosofiska och politiska kulturen betraktades t o m ofta i Ryssland med djup undran och stark misstro. Den ortodoxa kyrkan bidrog i hög grad här till genom att återkommande utmåla de katolska och protestantiska kyrkorna som heretiska och syndfulla, något som självfallet då också gällde de västerländska samhällena och dess kulturer i stort.

Detta ledde till många säregna drag i den ryska kulturen under sent 1800-tal, bl a med filosofiska rörelser som blev starkt världsfrånvända,¹⁵ men också med revolu-

tionära ytterlighetsrörelser som kom att präglas av våldsamma inslag, av t ex anarkister och de tidiga marxisterna som i långvariga terroristiska våldsvågor, riktade mot kejsaren, hans familj och regeringen sökte lamslå den bestående makten. Det fanns också starka djupt nationalkonservativa krafter som påtagligt fientligt motsatte sig att utveckla samhället industriellt och i stället ville bygga ett isolerat Ryssland på den ortodoxa kyrkans tro, på den ryske bondens gård och jordbruksarbete, en tanke som alltså ofta kombinerades med djupt förakt och misstro mot det samhällsmönster, både kulturellt och religiöst, så som det utvecklades i Västeuropa.

I den ryska identiteten och självbilden sedan medeltiden och de tanke- och trosformer som utvecklades inte minst under 1800-talet, ligger också en uppfattning om att Ryssland, här ofta kallad ”Moder Ryssland”, har en världshistorisk roll, i religiös ortodoxi uppfattad nästan som en ”kallelse”, på den euroasiatiska landmassan som är ”ideellt” större än den territoriella begränsning som landet i övrigt haft och har.¹⁶ Här finns en, av flera, viktiga förklaringar till Rysslands mycket påtagliga imperialistiska ambitioner som i grunden också har religiöst messianskt missionerande undertoner.

Äldre styrelseskick och samhällsinstitutioner är alltjämt förhärskande

Det finns mot den nu skisserade bakgrunden sedan mycket lång tid tillbaka några strata i den ryska politiska kulturen som påtagligt skiljer den från flertalet västerländska stater.

Det första är synen på politisk makt, vad denna makt härrör ur och vad den får användas till. I Ryssland finns en mycket lång

auktoritär tradition som härleder politisk makt, inte från folkviljan uttryckt som preferenser från folket av politiska företrädare under fri opinionsbildning i återkommande fria val. Inte heller finns den åsikten företrädd att makten i olika avseenden ska begränsas genom balanserande krafter i samhällslivet och genom starka konstitutionella regler som möjliggör insyn och kontroll och garanterar viss grundläggande fri- och rättigheter till medborgarna. Sådana synsätt är på många sätt främmande för den ryska traditionen, även om det strax före revolutionen 1917 och under några år i början på 1990-talet gjorts försök med västerländska demokratiska principer. Dessa försök har dock aldrig fått en djupare förankring i ideella principer som omfattas positivt av bredare ideellt organiserade grupper i samhället; och än mindre i framväxt av sådana folkligt förankrade institutioner och strukturer som skulle tjäna sådana syften.

I Ryssland är istället den långa och djupa traditionen den att makt härleds från övergripande metafysiskt ideologiska och religiösa tankemönster. De kan återfinnas i århundraden av kejsarmaktens självhärskardöme, som härledde sin makt från Gud som gett det till Moskva genom arvet från Östrom, alltså i grunden en antik magisk föreställning, där Bysans kejsarmaktskultur hade översinnliga religiösa drag. Makten, given från Gud, uttrycktes genom en enda persons vilja, kejsarens, och dennes beslut hade alltid en enda övergripande aspekt nämligen att bevara, förstärka och utbreda denna makt, och bana väg för att makten också skulle utbredas över större landområden. Att begränsa eller kontrollera sådan makt med någon sorts världslig lag eller genom någon fristående institution var både religiöst och metafysiskt ”omöjligt”. Varje hot mot den enda givna makten blev anledning till hårda

och våldsamma ingripanden med stöd av dessa översinnliga principer.

Absolut kontroll av opinioner och absolut kontroll av alla viktiga religiösa, mediala, ekonomiska, politiska, militära och polisiära positioner i samhället har varit grundläggande drag i Ryssland ända sedan 1400-talet. Befolkningen skulle inte ha någon roll i politiken och i den mån medborgare företog sig något i den riktningen bestraffades de omedelbart, i äldre tid ofta med avrättning och senare, i lindrigare fall, oftast med förvisning långt in i Sibirien, där grunden till det sentida Gulag lades långt före bolsjevikrevolutionen. Tsarerna införde nämligen redan på 1600-talet omfattande arbetsläger i Sibirien.

När bolsjevikerna i en statskupp tog makten i Ryssland blev den övergripande metafysiska grunden till Sovjetmakten inte religiös i den traditionella innebörden av detta ord. Men det är påtagligt att marxism-leninismens lära, från vilken sovjetmakten härledde sin rätt att leda samhället och utvecklingen i världen mot kommunism, är så metafysisk till sin karaktär att den i många avseenden (vilket filosofen Bertrand Russel särskilt framhållit!) kan liknas vid en religion.¹⁷ Denna lära sades nämligen – med den dialektiska materialismens ”vetenskapligt korrekta metoder” – ha angett hur den ”nödvändiga” historiska utvecklingen skulle komma att gestalta sig. Sovjetmakten förkroppsligade i detta synsätt denna historiska nödvändighet. Det är inte svårt att, i likhet med Bertrand Russel, se de påtagliga likheter mellan ortodox religion och ortodox marxist-leninistisk politisk lära som här framträder.

På motsvarande sätt som i kejsardömet blev det under Sovjetstyret en metafysisk omöjlighet att ifrågasätta makten, den var ju enligt den av staten beslutade läran, given genom historiens nödvändighet. Också denna makt måste alltså säkras genom omfattande

kontroll av allt som kunde tänkas hota den, vare sig hoten kom inifrån landet eller utifrån. Det är också viktigt att ha i åtanke att den sovjetiska marxism-leninismen i hög grad var en uttalad våldslära som berättigade sovjetmakten till långtgående våld både för att försvara ”socialismens landvinningar” t ex i de stater som ingick i det sk ”socialistiska lägret” och för att befrämja den ”nödvändiga” historiska utvecklingen i stater som ännu inte nått dit. Tanken att Ryssland har någon sorts övergripande och långtgående rätt att med våld ingripa i sitt närområde är således alls inte ny, den har tidiga traditioner i både tsarrysslands imperialism och i Sovjets syn på omvärlden med marxist-leninistiska ögon.

När Gorbatjov lanserade ”glasnost” och ”perestrojka” inträffade något tankemässigt fundamentalt nytt i det ryska politiska livet. Hans motiv för att söka nya vägar för Sovjetunionen förefaller i hög grad ha legat i en ambition att söka finna former för ett mer dynamiskt ekonomiskt system än det oerhört ineffektiva system som rått och där Ronald Reagan genom att driva upp den sovjetiska rustningstakten hotade att knäcka den sovjetiska planekonomin. Men effekten av lanseringen av dessa båda ledord blev att man kunde, till en början högst försiktigt, men småningom alltmer tydligt ha en annan åsikt än makten i olika frågor. Innebörden härav var att varken Gud eller Historien var givna som garantier för en rimligt god utveckling; och inte minst viktigt, makten kunde ha fel! Därmed rämnade en väsentlig del av maktens ideala grund. Hoten om polisiära ingripanden inom landet och militärintervention i randstaterna tonade bort och släppte därmed loss frigörelsekrafter i Sovjets randstater och i dess perifera republiker som inte gick att dämma upp, vilket ledde till regimens fall och Sovjetunionens upplösning.

Det bör här noteras att president Putin gång på gång i olika tal har framhållit att Sovjetunionens fall var en världshistorisk ”katastrof”, ett uttalande som i ett väsentligt avseende förtjänar att läggas till grund för hur hans ideologi egentligen är sammansatt. En viktig faktor i Putins ledarskap av Ryssland måste tolkas som att han har ambitionen att återupprätta Rysslands forna storhet och göra katastrofen ”ogjord”. Regimens djupgående rädsla för opinionsbildningar som skulle kunna leda till ifrågasättande av ”makten” är ett väsentligt inslag i den ryska kulturen och kan förklara viktiga inslag i den våldsamma ryska reaktionen på de folkligt framdrivna händelser i Kiev som ledde till att Ukraina sökte sig bort från det ryska inflytandet.

Att Putin hyser en djup misstänksamhet mot olika former av opinionsbildning som skulle störa eller hota den nuvarande regimens kontroll över Ryssland ingår som ett väsentligt moment i förståelsen av hur den ryska regimen ser på sin makt. En upprensning av händelserna på torget i Kiev på Röda torget i Moskva utgör otvivelaktigt ett djupgående orosmoment i den nuvarande regimens syn på sin ställning. Den ryska propagandan gör som bekant gällande att den folkliga rörelsen i Ukraina som ledde till den rysslandsvänlige presidentens fall, inte bars av en folklig majoritet utan var ett led i en västlig och från Nato driven kupp som syftade till att inlemma Ukraina i Nato och direkt hota hela södra Ryssland. Denna propaganda faller in i det mönster av västliga hot mot Ryssland som hela tiden präglat Putinregimens uppbyggnad av sin politiska ideologi och som har sina tankemässiga rötter långt bak i rysk historia.

Annekteringen av Krim och den fortsatta krigföringen i östra Ukraina måste ses i ett sådant perspektiv.

Näringslivets framväxt och struktur

Den ryska befolkningen har fram till och långt in i vår moderna tid varit i stort sett helt ensidigt jordbrukande med tyngdpunkten förlagd till de södra delarna av landet med dess stora stäpper. Länge var också Moskva och St. Petersburg de enda städerna i Ryssland av någon betydelse. Den jordbrukande befolkningen i den övriga delen av landet upplevde sig oftast ha de mest nära relationerna till sin familj, till byn och till kyrkan. Från staten eller snarare kejsaren förväntade man sig oftast inte någon hjälp eller något gott, endast soldatutskrivningar, hårdhänt beskattning och plågsamma bestraffningar vid olydnad.¹⁸

En rysk nationalkänsla började inte växa fram förrän relativt sent under Peter den stores och Katarina den II:s styren och fick starkare fotfäste i Ryssland först under napoleonkrigen. Peters och Katarinas påtagliga ambitioner att på allvar söka modernisera landets näringsliv genom ny kunskap och teknik blev, har mer modern forskning visat, försök som i hög grad stannade på ytan.¹⁹ Huvuddelen av den jordbrukande befolkningen förblev långt in på 1800-talet i hög grad livegen. Men även adeln var i stor utsträckning en fattig överklass som var helt beroende av tsaren, vilken rättsligt sett personligen ägde all mark i Ryssland och mot ersättning ”lånade” ut den till olika adelsmän som i stort sett ”ägde” de livegna bönderna och kunde bestraffa dem helt godtyckligt.²⁰ Först i mitten på 1800-talet erkändes, dock endast till adeln, en form av äganderätt till mark.

Ett viktigt, t o m radikalt, särskiljande drag i förhållande till t ex Sverige är att i Ryssland inte fanns någon bondeklass med självägande jordrätt som kunde utöva en politisk makt. Alla svenska kungar från Gustav Vasa och

fram till riksdagsreformerna på 1800-talet var nästan regelmässigt tvungna att söka politiskt stöd i bondeståndet för att få bärkraft i sina politiska ambitioner och förhindra att adeln utövade för stor makt.

Skråväsende, handelsmän och småindustri som utgjort självständiga inslag i utvecklingen av den västeuropeiska näringsverksamheten från medeltiden och framåt fick aldrig samma bredd och dynamik i Ryssland som förblev ett jordbrukssamhälle med befolkningen utbredd över de stora stäpperna i små byar, sammanhållna i allt väsentligt av familjeband och den ortodoxa kyrkan. ”Periferin och centrum” har därför utgjort centrala teman i forskningen om Rysslands samhällsutveckling.

Industrialiseringen av Ryssland påbörjades därför senare än i stort sett alla andra länder i Europa och hindrades i hög grad under det sena 1800-talet av tsarer, vilka inte ville medverka till politisk demokrati där den stora bondebefolkningen skulle få något inflytande och heller inte till marknadsekonomiska lösningar.²¹ Industrialiseringen kom därför att ske med stöd av hårt kontrollerade utländska tekniker och ingenjörer och med utländskt kapital som bands till tsarens kontroll. Särskilt påtagligt är hur oerhört svagt småföretagsamheten utvecklades, då skråväsende, hantverksväsende och handel blev mycket ytliga och svaga företeelser i Ryssland, då förutsättningar för privat ägande och rationell kreditgivning länge saknades och därefter, vid revolutionen, helt omintetgjordes.

Under 1800-talet togs i Ryssland kejsarliga initiativ till att söka bygga upp en stark rustningsindustri, att investera i ett järnvägsnät samt att påbörja elektrifiering av landets viktigaste delar. Detta skedde i hög grad med hjälp av utländska tekniker och utländskt kapital. Vid revolutionen 1917 flydde dock en mycket stor del av företagen och den

ryska adeln vilken delvis bar med sig ett väsentligt kunskapskapital. Även den utländska tekniska eliten flydde, och kapitalet i form av tillgångar konfiskerades och fördes över till sovjetiska kontrollorgan. Effekterna av bolsjeviseringen av näringslivet och de otympliga planekonomiska styrningssystemen blev dock efter en tid så katastrofala att Lenin blev tvungen att modifiera den ekonomiska politiken för att undvika total kollaps. Men även kolchospolitiken inom jordbruket och de omfattande avrättningarna och fördrivningarna av stora folkgrupper som bar upp jordbruket, ledde till vitt utbredd hungersnöd, särskilt i Ukraina.

När de stora satsningarna på den tunga industrin (inte minst rustningsindustrin) kom igång skedde det i hårt statligt kontrollerade former, vilket fortsatte att leda till stora effektivitetsförluster p g a stora brister i planeringen och inte minst omfattande brist på kunnig teknisk personal.

Några karakteristiska drag i det ryska näringslivet är därför fortfarande att den privata småföretagsamheten som underleverantörer till den tunga industrin är svagt utvecklad och att privata småföretag i hög grad är knutna till småhandelsföretag och dagligvaruhandel. De stora och tunga industrierna övergick vid Sovjets sammanbrott i delvis okontrollerade och svårutredda former till olika konglomerat av ägare, s k oligarker. Den desperata regeringen under Jeltsin, som fruktade ett förnyat kommunistiskt maktövertagande, skrev på presidentdekret i oerhörd fart och flyttade över enorma nationella tillgångar till ett antal handplockade företagare mot att dessa skulle hjälpa honom att behålla makten, inte minst gällde det företagare som fick starkt inflytande över viktiga medier. Under 1995–1998 hade dessa företagare ett stort inflytande, men när Putin kom till makten minskade deras inflytande påtagligt och flera av dem har lämnat Ryssland. De stora före-

tagen ägs numera i hög grad av företagare eller familjer som står Putins maktsfär nära, inte minst gäller detta olje- och gasindustrin, gruvor och metallindustri, rustningsindustrin samt medieföretagen. Konkurrens och prisbildningsmekanismer, liksom lönebildning grundad på förhandlingar mellan parter på en öppen arbetsmarknad, som liknar de i väst lyser inom de flesta tunga områden med sin frånvaro.

Den inre kontrollen av medborgarna

Den bolsjevistiska kontrollpolitiken gentemot samhällsklasser eller enskilda individer som uppfattades som en fara för regimen, kom under olika skeden att leda till omfattande ingripanden mot och fängslanden för lång tid av stora grupper människor som var viktiga för forskning, utbildning, industri och teknik i samhället i stort. Detta var, som nämnts, inte något nytt i Ryssland. Även under tsarerna förekom tidvis omfattande ingripanden mot olika grupper som uppfattades som politiskt farliga för tsarregimen, särskilt under 1800-talet och början av 1900-talet, då tendenser till opposition mot tsarväldet började göra sig gällande. Bolsjevikernas metodiska förtryck av oliktankande, det inhemska spioneriet, angivarsystemet, de rättslösa gripandena och avrättningarna, den intensiva inhemska propagandan som möjliggjordes av den totala kontrollen av alla medier, liksom den systematiska inskolningen av alla medborgare i den dialektiska materialismens läror, ledde till en djupgående samhällelig mental kontroll. Ambitionen var att skapa en ny människa, ”en sovjetmänniska”.

Denna kontroll har vad gäller omfattning och intensitet med stor sannolikhet inte något motstycke i världshistorien. Detta pågick samtidigt som den sovjetiska regimen hårdhänt införde socialistisk planhushållning med

svåra negativa effekter på befolkningens levnadsstandard. Propagandan trummade dessutom in de sedan århundraden kända teserna om att de västeuropeiska demokratierna var farliga för Sovjet och kulturellt dekadenta, men nu också att dessa staters befolkning levde i armod p g a det kapitalistiska ekonomiska systemet, att deras demokratiska system endast var ett politiskt kamouflage för att dölja de kapitalistiska härskarnas girighet, medan Sovjet var en sann demokrati.

Det ryska folkets påtagligt negativa syn på de västliga demokratiska systemen präglas alltså av denna djupa misstro eller t o m ett förakt mot dessa styrelseformer.

Det partiliv som under 1800-talet växte fram i Västeuropa, med organiserade socialistiska, socialdemokratiska, liberala, konservativa etc. åsiktsriktningar, tillsammans med många andra fria ideella rörelser såsom fackföreningsrörelserna, nykterhetsrörelserna, de frireligiösa rörelserna, de fria studieförbunden etc. såg inte några egentliga motsvarigheter i Ryssland. Vissa sådana rörelser förekom, men de var i hög grad knutna till mindre grupper i storstäderna och nådde aldrig större anslutningar. I den mån de uppfattades som farliga för regimen ingrep ofta säkerhetsorganen mot dem varvid de förbjöds och ledarna blev ofta straffade och deporterade. I enpartistaten Sovjet fanns naturligtvis inte några som helst förutsättningar att söka etablera fristående organiserade åsiktsriktningar som i något som helst avseende avvek från de av kommunistpartiet föreskrivna formerna, eller inte kontrollerades av partiet.

Någon tradition av etablerade fria åsiktsriktningar finns alltså inte i Ryssland och de försök som började göras under Jeltsins tid vid makten håller nu tydligt på att kvävas i sin linda av Putins regimen.

Rättssystemet

De västeuropeiska staterna har utvecklat ett rättssystem i sina konstitutioner som oftast bygger på den s k rättsstatsprincipen (rule of law). Den innebär att ett parlament stiftar en övergripande konstitutionell lag som oftast inte får ändras utan att hela folket först ska få säga sitt, antingen i folkomröstning eller med mellanliggande allmänna val till parlamentet. Oftast är det därefter parlamentet som får stifta allmän lag på förslag från regeringen, och sådan lag måste hålla sig inom konstitutionens ramar. Författningar som regeringen får ge ut måste sedan i sin tur hålla sig inom den lag som parlamentet stiftat. De myndigheter som sedan ska följa lagar och författningar har att göra det med en betydande självständighet i förhållande till regering och parlament, och detta gäller särskilt de dömande instanserna. Systemet innehåller dessutom oftast betydande möjligheter att få olika förvaltningsbeslut och domstolsavgöranden överprövade.

Den nu kortfattat beskrivna ordningen, som i vissa delar har långvariga traditioner i Västeuropa, var och är i väsentliga avseenden inte den som gällde och gäller i Ryssland. Friheten för det offentliga och för rättssystemet att döma under lagarna är inte en tradition som har förankring i Ryssland, som faktiskt inte fick ett formellt ordnat rättssystem förrän under 1860-talet. Det tidigare systemet vilade i väsentliga drag på den bysantinska principen om kejsarens överhöghet över alla rättsliga frågor, och hans beslut genom s k edikt eller ukaser med varierande rättslig konsekvens och logik över tiden. Systemet ledde också till omfattande korruption, godtycke, och groteskt hårda bestraffningar, särskilt i fall av sådana brott som uppfattades som farliga för kejsarmakten.

Men även det system som infördes på 1860-talet led av oerhört många brister. En var att en stor mängd brott (inte minst s k politiska brott) inte föll under domstolsväsendet utan avgjordes i administrativ ordning, d v s av polisen eller guvernörer eller lokala byråkrater, vilket ledde till nästan total oföretsägbarhet vad gällde hur ”ärendet” skulle hanteras och vilka påföljder som beslutades. Systemet ledde naturligtvis till omfattande bestickningsverksamhet och till mutor. En annan brist var att alla viktiga befattningar som åklagare, polischefer och domare utnämndes av tsaren, inte sällan enligt gunstlingsprincipen, och dessa blev naturligtvis oerhört lyhörda för vad tsaren kunde ha för uppfattning även i enskilda mål. Systemet var därför starkt korrumpert och avgöranden i hög grad rättsligt godtyckliga. Det åtnjöt självfallet inget som helst förtroende hos befolkningen.

När bolsjevikerna övertog makten blev det naturligtvis en ”socialistisk rättvisa” som skulle skipas. Fel klasstillhörighet, eller bristande lojalitet mot arbetarklassens ideal liksom försumlighet att medverka till att uppfylla produktionsplanen (ofta benämnt ”sabotage”) kunde nu rendera långvariga fängelsestraff, förvisning eller avrättning. Också här belönades angiveri, spioneri mot egna medborgare, släktingar, avslöjanden av medborgare som inte följde partiets ”politiska linje” under de obligatoriska kvällskurserna i dialektisk materialism, vilket kunde leda till att den försumlige genom partiets beslut fick ett sämre arbete, att dennes barn inte fick plats på gymnasieskola eller universitet.

För den ryska befolkningen var således den kommunistiska regimens rättsordning på intet sätt principiellt annorlunda än tsarens. Maktens totala godtycke, den politiska obehagligheten i vad som sades vid ”förhandlingarna”, de drakoniska påföljderna samt

de sociala konsekvenserna ändrades inte från tsarregim till bolsjevikregim.²²

De svaga institutioner som ska bära upp det nuvarande ryska rättssystemet präglas av dessa djupa rättsliga brister i en lång tradition av de statliga och rättsliga institutionernas korrumpierade och förvrängt institutionaliserade beroendeförhållande till en enväldig härskarmakt. Många rättsprocesser i det nuvarande Ryssland under Putins regim lider omisskännligt, vad gäller både polisiära insatser, åtgärder från åklagare och i den rent dömande instansen av en politisk lyhördhet till makten, som det är svårt att tro att president Putin skulle vara beredd att offra. Den ingår i en genuint rysk tradition av härskarnas misstänksamhet mot folkligt inflytande och till en ideologi med en stark president, i ett starkt Ryssland som bär upp härskarens faktiska popularitet som landets ledare.

Rysk säkerhetspolitik

Säkerhetspolitik handlar i grunden om hur en statsledning hanterar upplevda hot. Alla nationer har eller upplever hot mot sig själva. Dessa kan vara realistiska eller orealistiska, akuta eller ligga långt borta i tiden, vara stora och svårbemästrade eller små och lätthanterliga. De flesta stater har hotbilder som påverkar deras säkerhetspolitik, hot vilka i hög grad måste sökas i en kombination av historiska erfarenheter och mer dagsaktuella analyser och bedömningar.

Viktiga inslag i Rysslands säkerhetspolitik utgörs av ideologiska faktorer som vi inte är så vana vid i Västeuropa, där starkt auktoritära regimer efter andra världskriget lyst med sin frånvaro. Dessa ryska faktorer kan sannolikt sökas inom några olika grupper av viktiga ideologiskt betingade politiska bevekelsegrunder. De gäller föreställningar om de olika omvärldshot som anses före-

ligga, men också nationell självuppfattning och nationell prestige, i kombination med under lång tid skapade föreställningar (som kan spåras tillbaka i religiös ortodoxi) om rätt till imperiebyggande. Dessa inställningar leder i sin tur till svårigheter för Ryssland att se andra stater som likaberättigade. Under sovjettiden underbyggdes dessa drag med rent marxist-leninistisk ideologi, som ju hävdade att konflikt och krig mot den imperialistiska världen var en "historisk nödvändighet".

Den nationella självuppfattningen i Ryssland bygger på en identitetssyn på landet självt som att det har någon form av given rätt till utvidgning av det egna området för att skydda det ryska folket och "moder Ryssland". Det har sedan århundraden i olika ideologisk beklädnad lett till imperiebyggande på andra folks och nationers bekostnad. Under Sovjettiden var utvidgning och erövringar oftast motiverade av de socialistiska folkens rätt att kullkasta kapitalistiska regimer med sovjetiskt stöd.²³ Hos den nuvarande ryska ledningen framträder också påtagliga drag, inte minst hos Putin, som speglar en nationell självuppfattning som också har drag från äldre tid, liksom en nationell prestige som har den uttalade ambitionen att "restaurera" Rysslands maktposition i världen och tydligt bli respekterad på stormaktsnivå främst av USA.

I många sammanhang har förts diskussioner om huruvida Tsarryssland/Sovjet/Ryssland i grunden har en djupt bottnad, ideologiskt betingad, expansionistisk ambition i olika riktningar, och som finns där egentligen oavsett regimens karaktär i övrigt. Denna ambition finner ofta sina yttersta förklaringsgrunder i den geopolitiska belägenheten som innebär att landet är "upp-trängt" på den euroasiatiska landmassan mot polarområdet, med bistert klimat, få och osäkra vattenvägar ut till världshaven och vidöppna stäpper i söder som utgjort

farofyllda intrångsmöjligheter under århundraden från stäppfolken i söder och öster och från starka makter i Västeuropa. Denna belägenhet skulle i så fall förklara imperialistiskt motiverade framtränganden i olika riktningar ända sedan Ryssland skapades på 1400-talet, efter det att mongolväldet började falla samman. Framträngandet söker man i dessa förklaringsgrunder beskriva som behovet av att skapa geografiska vägar ut ur den ”uppträngda” belägenheten och behovet av att skapa ”buffertområden” som skydd mot en ständigt hotande omgivning. Utvecklingen visade dock att ”buffertområdespolitiken”, sedan något område inlemmats i Ryssland, ledde till behov av nya ”buffertar” för att skydda den äldre ”bufferten” som blivit en del av Ryssland.

En annan djupt förankrad förklaringsgrund söker efter orsaker i den missionerande ortodoxa kyrkans ambitioner att ge moder Ryssland och det tredje Rom en världsledande religiös roll.

Det är också tydligt att ända sedan det lilla furstendömet Moskva blev centralort för det ryska riket, då Kievriket fallit och efter det att mongolerna slutligt fördrivits på 1500-talet, vidtog en långsam men kraftfull expansion åt olika håll, inte minst inom det sönderfallande mongolväldets olika områden. Den ledde först till att allt större områden (Ukraina, Astrakhan, Kazan o s v) kom att ingå i väldet. Den ryska imperialistiska ambitionen tog sig därefter långtgående uttryck under 1700-talet med Peter den store som, i koalition med Polen och Danmark, överföll Sverige, vilket ledde till det långvariga kriget under Karl XII²⁴ och sedermera Katarina den stora som vidgade Ryssland ytterligare söderut genom annekteringen av Krim. På 1800-talet, efter erövringen av Finland 1809 (som då tillhört det svenska kungadömet sedan 1200-talet!), inlemmades stora delar av Centralasien successivt i det

ryska riket, och ambitionen att tränga fram mot Bosporen ledde till Krimkriget. Ryskt framträngande mot Afghanistan under senare delen av 1800-talet ledde till långvarig konflikt med Storbritannien som såg sitt indiska imperium hotat.

Uttryck för sådan rysk expansionistisk nationalism kan tydligt återfinnas i rysk (tsarkontrollerad!) press under 1800-talet och inte minst före första världskriget. I Östersjöområdet har ryskt/sovjetiskt intresse i t ex Finland, Baltikum och Polen varit påtagligt under flera hundra år. Motsvarande typ av konfliktytor kan urskiljas i Mongoliet och i områden som gränsar mot Japan. Att det fanns en generell stark expansionistisk sida i politiken som ett långt arv från tsartidens Ryssland – intressant nog starkt framhållet av Karl Marx! – får anses relativt väl belagt.²⁵

Detta imperialistiska drag kan förklaras i termer av säkerhetspolitik, som ett behov av att under olika epoker skydda ryska kärnområden från anfall från stora västeuropeiska makter, ensamma eller i kombinationer (Sverige, Frankrike, Tyskland, Storbritannien, Kina och Japan) och dessa även senare med USA. Hoten skulle då kräva att mötas genom att runt Ryssland skapa en krans av skyddande områden som kontrolleras av Ryssland (Finland, Baltikum, Öst- och Centraleuropa, Kaukasus, Afghanistan, Mongoliet, halvöar och öar norr om Japan o s v).²⁶ Den ryska nuvarande starka reaktionen mot Natos utvidgning nära Rysslands gränser måste självfallet uppfattas i ett sådant, mot väst genuint misstänksamt grundat, perspektiv.

Men intresset kan också kläs i naket imperialistiska termer, som en grundläggande ambition att helt enkelt bli större och behärska mer områden, naturtillgångar och folk. Det intresset leder till en mer genuin expansionistisk ambition. I det dåtida tsarrysslands härskarambitioner låg att nå isfritt

hav i Östersjön, i Norra Ishavet, i Asien norr om Japan, kanske också i söder genom Svarta Havet/Bosporen mot Medelhavet och genom Afghanistan mot Indien och Persiska viken, att med Ryssland förena kulturellt, språkligt och religiöst likasinnade områden (slaviskt och ortodox kyrkliga områden).

Att Ryssland under 1800-talet i hög grad hade sådana bakomliggande intressen i sina utrikespolitiska aktiviteter runt om det egna landet kan inte betvivlas, flera tsarer uttalade sådana angelägna krav. Samtidigt råkade landet gång på gång i konflikt p g a sina ambitioner, t ex i Afghanistan och på Krimhalvön på 1800-talet med Storbritannien. Framträngandet i Fjärran Östern ledde till konflikt med Japan och rysk-japanska kriget 1904–1905 blev, efter de ryska militära katastroferna vid Mukden och Tsushima, en allvarlig tankeställare för den ryska statsledningen vad gällde möjligheterna att tränga fram mot Stilla Havet. Motsvarande inträffade i början på 1930-talet när Sovjet på nytt kom i svår konflikt med Japan, och det då starkt försvagade Kina, om inflytande i Mongoliet och Sinkiang.²⁷

Expansionen söderut och österut från Moskva har ibland motiverats med att Moskva i själva verket är rättmätig arvtagare till mongolkhanatet Gyllene hordens välde.²⁸ Ambitionen att inlemma allt större områden i det ryska riket har således en lång tradition och motiveras och försvaras med kombinationer av argument som gäller självförsvar, etnicitet, politiska/historiska arv liksom skyddet av rysk befolkning.

Det för Rysslands självkänsla katastrofala kriget mot Japan 1904–1905 blev upptakten till den allt större sociala oron i landet, som i kombination med den allt mer ökande misstron mot tsarväldet och dess socialt destruktiva yttringar och de stora ryska nederlagen mot Tyskland under första världskriget, blev inledningen till revolutionen 1917.

Rysslands förödmjukande förlust mot Tyskland under första världskriget efterlämnade en bitterhet hos det ryska folket och hos den politiska ledningen, i synnerhet som Ryssland också fick avstå stora och viktiga områden till Tyskland i en separاتفred; områden vilka dock Sovjet återkrävde och återtog några år senare.

Sovjets och Rysslands säkerhetspolitiskt betingade hotbild vad gäller Östersjöområdet har två drag som utvecklats sedan tsartiden och återkommer även under Sovjetepoken. Tyvärr kan drag i denna gamla hållning nu återfinnas även i president Putins retorik. Väsentligen kan den säkerhetspolitiska hållningen återföras till de upplevda behoven av att skydda Rysslands kärnområden, inte minst den tidigare huvudstaden St. Petersburg som naturligtvis, i politisk-symbolisk betydelse, alltså spelar en väsentlig roll i det ryska folkets föreställningsvärld.

Men Östersjön har, liksom Svarta havet, en annan påtagligt viktig roll i ryskt stormaktstänkande. Östersjön utgör en väsentlig sjöfartsled från Ryssland ut mot Atlanten. Rysslands instängda läge i denna region utgör en nagel i ögat sedan lång tid för Kreml. Framträngande i detta område har tydligt varit en rysk ambition sedan århundraden och många krig med Sverige, Finland och Polen, drabbande de baltiska områdena, emanerar från denna ryska ambition.

Men det upplevda hotet mot Moskva-regionen, som under 1800-talet fått en avgörande roll som centrum för landets kommunikationer och var och är landets politiska och administrativa centrum sedan de tidiga tsarerna, är naturligtvis den avgörande faktorn för hotbilda-bedömningen. Moskva hade naturligtvis en stor symbolisk betydelse för Ryssland, inte minst efter Napoleonkriget, men fick tillsammans med Leningrad en symbolisk innebörd som är svår att föreställa sig för oss i väst, när Hitlers arméer till slut,

under ofattbara uppföringar för det ryska folket, kunde besegras och slås tillbaka framför Moskvas och Leningrads portar.

Detta krig har alltså en oerhört djupgående inverkan på Rysslands självupplevda roll i världen. Enligt rysk uppfattning var det nämligen i allt väsentligt Ryssland, inte minst under Stalins ledarskap, som besegrade Hitler. Västmakterna uppfattas under detta krig ha haft baktankar att låta Ryssland förödas i kriget mot Hitler och därför inte gjorde en helhjärtad insats. Denna syn på kriget är mycket vanlig i Ryssland och är en tydlig bakomliggande motivkrets i den misstänksamhet mot Väst, Nato och USA som är så påtaglig i rysk information och diskussion.

Det påtagligt draget i den säkerhetspolitiska hotbilden med avseende på de stater som omger Ryssland i väst har att göra med den ursprungliga tsarryska, sedermera sovjetiska och nu Putinryska uppfattningen om var dessa stater (Finland, de baltiska staterna, Vitryssland, Ukraina) mot bakgrund av de ryska (tidigare sovjetiska) säkerhetsbehoven, territoriellt hör hemma. Denna uppfattning återkommer också i väsentligen lika form över lång tid och avser att stater eller områden som en gång blivit ett ryskt område egentligen hör till Ryssland och om det inte direkt ingår i det ryska territoriet är det i vart fall ett område som i viktiga säkerhetspolitiska och militära avseenden måste kontrolleras av Ryssland.

Än idag kan i viss rysk propagandaretorik Finland behandlas som att det egentligen ingår i en rysk intressesfär och att det finska folket egentligen hör till Ryssland.²⁹ Det misslyckade försöket att 1917–1918, genom ett sovjetstött uppror förvandla Finland till en sovjetrepublik, och att sannolikt samma ambition fanns 1927–1928, innebar inte att Sovjet, vare sig det byggde på säkerhetspolitik, nationell prestige eller ideologi, gett upp

ambitionen att återta Finland, som ju varit ryskt i över hundra år sedan 1809. Attacken på Finland hösten 1939 motiverades med att Finland utgjorde ett hot mot Sovjet genom att det kunde användas som uppmarschområde av Tyskland. Anfallet syftade helt uppenbart inte till att flytta gränsen på Karelska näset några mil mot norr, utan att erövra hela Finland, något som ju blev de baltiska staternas öde 1940.

Att det var Hitlertyskland som utgjorde det helt avgörande och övergripande säkerhetspolitiska hotet mot Sovjet efter Hitlers makttillträde, torde tidigt stått klart för Stalin. Här återfinns ett andra väsentligt drag i Sovjets/Rysslands säkerhetspolitik. Det utgörs av behovet att freda sig mot en central-europeisk maktutveckling som inte minst i förening med Frankrike, Storbritannien och USA skulle kunna utgöra ett dödligt hot mot Ryssland.

Men Sovjet och det nya Ryssland har också tidigt, vilket ofta förbises i västlig diskussion, ett östligt hot i form av Kina och Japan att ta hänsyn till. Särskilt Kina utgör på sikt ett svårt säkerhetspolitiskt problem för Ryssland. Kinas ekonomi växer starkt och befolkningen utgör en enorm kraftresurs som, parad med den tekniska och industriella utvecklingen, gör landet till en avsevärd och växande potentiell maktfaktor. Kinas militära styrka kan därför, inte minst sedan landet också blivit en stark kärnvapennation, successivt bli Ryssland övermäktigt i Fjärran Östern. Ett västeuropeiskt-amerikanskt-kinesiskt vänskapsband vore en mardröm för Ryssland. Även om det inledningsvis kan komma att främst röra sig om handel, industri och tekniskt samarbete blir kombinationen självfallet Ryssland helt övermäktigt. Ett dubbelt hot från väst och öst innebär att Ryssland inte får försätta sig i situationen att behöva utkämpa konflikter eller krig mot två starka makter samtidigt, både i väster och i öster. Japans

något oklara spel med Tyskland under åren före andra världskrigets utbrott utgjorde en källa till ångestfylld oro i Moskva, där fruktan för en tysk-japansk kombination mot Sovjet sågs som en av de allra värsta farorna mot den unga sovjetstaten.

En ofta förekommande diskussion i bedömningen av Rysslands utrikes- och säkerhetspolitik under olika skeenden är hur mycket den styrs av ideologi och hur mycket som är gängse pragmatism, realpolitik eller naket imperialistiska ambitioner. Att den expansionistiska sidan av det gamla Tsarrysslands utrikespolitik ärvdes av Sovjet och därefter kläddes i den sovjetiska marxist-leninistiska ideologiska hållningens vokabulär (stödet till arbetarklassens socialistiska revolutioner), torde stå utom tvivel. Efter Sovjetstatens sammanbrott och avskiljandet av flera tidigare sovjetrepubliker som självständiga stater, har det som återstår av det tidigare stora Ryssland och Sovjet krympt högst påtagligt. Rysslands ”uppträngda” läge mot norr på den euroasiatiska landmassan har blivit än mer påtagligt. I västlig riktning handlar det främst om vad man blivit av med: Ukraina, Vitryssland och de baltiska staterna. Inrikespolitiska förändringar i Vitryssland som skulle kunna leda till en utveckling motsvarande den i Ukraina skulle sannolikt mötas av oerhört kraftiga ryska reaktioner. Det läge som nu uppstått i Rysslands västliga riktning, där flera av de tidigare WP-staterna nu blivit Nato-medlemmar, uppfattas i Ryssland som högst hotfullt särskilt som Nato i Ryssland inte uppfattas som en fredsfaktor utan som en farligt aggressiv allians.

Här uppträder ett tydligt ryskt propagandistiskt mönster för att, kanske främst till den egna befolkningen, framhålla Natos farlighet. I den ryska propagandan framhålls att Nato, trots löfte om motsatsen, aktivt sökte utvidga Nato i riktning mot Ryssland

genom att driva på för att få de tidigare WP-staterna som Nato-medlemmar. Något sådant löfte avgavs dock aldrig av det enkla skälet att Nato inte kan hindra olika stater från att välja sina respektive säkerhetspolitiska lösningar. Det var heller inte Nato som organisation som drev på i denna riktning. Det var dessa tidigare WP-stater som enträget och starkt önskade bli Nato-medlemmar för att söka befästa sin säkerhet och som drev Nato att motvilligt acceptera deras önskemål. Nato önskade i själva verket att dessa stater skulle fortsätta som länder ingående i Partnership for Peace-modellen, något som självfallet hade varit mer önskvärt ur även rysk synpunkt.

Nato såg det inte som möjligt att neka dessa stater medlemskap om de uppfyllde stadgans villkor för medlemskap i övrigt. Att neka dem medlemskap på den grunden att Ryssland motsatte sig det var naturligtvis inte möjligt. Rysslands hållning bekräftade ju endast att Ryssland förnekade dessa stater rätten att själva bestämma sin säkerhetspolitik och att Ryssland således ansåg sig ha en egen rätt att utforma deras säkerhetspolitik. Att dessa stater upplevde ett hot är väl närmast en truism.

Flera uttalanden i Ryssland stödjer uppfattningen att det på sikt är en rysk ambition att på olika sätt minimera de risker som den utvidgade Nato-närvaron innebär, genom att tvinga bort Nato från närområdet och kanske även att på sikt på nytt inlemma de förlorade staterna i Ryssland igen eller åtminstone ge Ryssland kontroll över deras säkerhetspolitik.

Till de tidigare beskrivna faktorerna i Rysslands/Sovjets utrikespolitik kan också, i och med Sovjetstatens tillkomst, läggas den marxist-leninistiska ideologin. Sovjetmarxismen innebar en form av ”vetenskapligt” belagd uppfattning om historiens obehagliga gång i överensstämmelse med vis-

sa fundamentala samhällseliga lagar. Eftersom denna ideologi av dess tillskyndare ansågs vara en ”vetenskapligt korrekt” tolkning av sociala och historiska fenomen, var självfallet alla ansträngningar att nå dess framgång helt ”logiska” och stod egentligen bara i överensstämmelse med de givna historiska lagarna. Den innebar också att Sovjetunionen som främsta bärare av denna ideologi, var berättigad att i kampen mot kapitalism och imperialism på alla möjliga sätt (spionage, sabotage, politisk destabilisering genom strejker, uppror etc.) undergräva de västliga kapitalistiska och fascistiska staternas positioner. Samtidigt skulle de socialistiska länderna förstärkas. Båda dessa ambitioner var enligt ideologin helt legitima så länge ”den socialistiska basen” för kampen kunde bevaras, d v s att inte för Sovjet farliga krig ödelade dessa förutsättningar.

För Sovjet gällde det att i alla sammanhang påskynda den utveckling som småningom över hela världen skulle leda till revolution och övergång till socialistiska samhällssystem, vilka i sin tur skulle utvecklas till kommunism. Härigenom skulle all antagonism mellan klasserna upphöra och ett fredligt lyckorike breda ut sig över hela världen. Att stödja kommunistisk revolution varhelst det tedde sig möjligt och rimligt utan att Sovjet självt hotades, var därför en given utgångspunkt för den sovjetiska statsledningen. Arvet från sovjetiska synsätt och metoder kan återfinnas än idag i Putins ryska inblandning i andra staters inrikespolitiska förhållanden i form av påverkanskampanjer,³⁰ cyberattacker etc. Erövringen av Krim var i själva verket ett skolexempel på typiskt sovjetiska destabiliseringsmetoder.

Det är tydligt att Putin, som från tidiga år vuxit upp i den sovjetiska marxismens ideologiska skola, på många sätt återknyter till den, även om den rena historiska materialismen inte kan återfinnas i hans

retorik. Han knyter istället gärna samman Rysslands roll i världen med dess tidigare starka stormaktsposition, med dess krav på djup respekt för sin roll, och med krav på respekt och ödmjukhet från andra för den kallelse som Ryssland har i världens utveckling och som berättigar Ryssland till ett inflytande som sträcker sig avsevärt längre och utöver landets geografiska utbredning och ekonomiska styrka.

Arven efter tsarryssland och sovjetsamhället – djupare och komplex

När Sovjet upplöstes 1991 var förväntningarna höga under Jeltsins år vid makten att landet skulle göra sig kvitt de olika förkvävande inslagen i den kommunistiska strukturen och istället med kraft söka sig till en västligt orienterad samhällsideologi och bygga sådana västliga politiska och andra institutioner, och inte minst marknadsekonomiska lösningar. Det skulle innebära demokratisering av det politiska systemet och garantier till medborgarna om oeftergivliga mänskliga fri och rättigheter, vilka skulle skyddas av ett oberoende och starkt rättsystem. De ekonomiska strukturerna skulle inriktas mot västliga typer av privatägda företag i marknadsekonomisk konkurrens. Sådana inriktningar förespråkades också med kraft av Boris Jeltsin.

Nu har snart 20 år gått sedan Vladimir Putin tog över ledningen av Ryssland efter Jeltsin och utvecklingen har i allt väsentligt gått i en helt annan riktning. Varför har det blivit så?

Även om beslut som fattats av president Putin och hans regim svarar för viktiga delar av vad som skett, finns det – som jag ovan sökt påvisa – många viktiga faktorer i bakgrundshistorien som ger vid handen att de

antidemokratiska, antiliberala, förtryckande, kontrollerande, och mot omvärlden och delar av den egna befolkningen strakt misstänksamma dragen i den ryska samhällsutvecklingen inte är pådyvlade det ryska samhället och folket mot deras vilja (en mycket vanlig uppfattning i väst) utan i själva verket har en lång bakgrundshistoria och stöds av starka majoriteter i rysk opinion. Ett exempel är att flera opinionsundersökningar i början på 2000-talet och därefter visade att förvånansvärt få ryssar brydde sig särskilt mycket om demokratiska fri- och rättigheter.³¹

Även om Churchill i det inledande citatet anförde att Ryssland var oförutsägbart och gåtfullt visar den föregående beskrivningen att Ryssland i de flesta viktiga avseenden är ett starkt konservativt land och – vad gäller mentalitet – att landets opinioner ändras endast mycket långsamt, nästan oavsett vilken regim som styr landet.

Även flera år efter revolutionen 1917 var fortfarande över 80 procent av befolkningen sysselsatt med jordbruk och bodde i utspridda, till stor del självförsörjande, små byar. I detta, till övervägande del landsbygdsbetonade samhälle, var den nationella sammanhållning som i de flesta västliga stater var nästan självklar, ofta svagt utvecklad. Nationalkänslan kunde dock, inte minst med stöd av den ortodoxa kyrkan, väckas under tider av utländsk invasion. Den ortodoxa kyrkan såg nämligen utländsk invasion inte främst som en säkerhetspolitisk fråga utan som ett religiöst hot från ”heretiska” trosfiender.³²

Ryssland var alltså efter revolutionen 1917 inte ett väl sammanhållet samhälle utan en löst hopfogad struktur av tusentals små byar som ledde sitt ursprung till de tidigaste invandringarna under tidig medeltid. De ryska bönderna torde långt in i vår tid ha sett sig mer som ortodox kristna än som ryssar. Detta bekräftas av en undersökning

från 1999 som visade att de flesta ryssar i hög grad identifierade sig med den plats där de fötts och växt upp, medan en minoritet av de tillfrågade ansåg att de främst identifierade sig med den stat de fötts och växt upp i. Flera undersökningar visar att svenskar och amerikaner visar den största tilltron till sina respektive regeringar medan ryssar i sådana undersökningar ofta ger uttryck för oerhört låg tilltro till sina regeringar.

De historiskt kända faktorer som kortfattat beskrivits ovan, avsaknaden av nationell sammanhållning, avsaknaden av ens rudimentära mänskliga rättigheter för huvuddelen av befolkningen, avsaknaden av rätt till privat äganderätt till mark, och i stort sett helt avsaknad av ett trygghetsskapande rättssystem och institutioner som kontrollerade makten och garanterade grundläggande friheter och rättigheter, drev fram en stark önskan hos huvuddelen av befolkningen att se starka tsarer. Eftersom befolkningen inte kunde se något skydd mot olika invasioner eller få något rättsligt eller ekonomiskt skydd från olika närliggande svaga institutioner mot allt godtycke, beskattning intill svältgränsen, korruption, etc. sökte den i förtvivlan och desperation förlita sig på den gudagivne och starke tsaren. De ville se sina härskare både starka och fruktade, ofta återgivna med det ryska ordet *groznyj*.³³

Ryssarna anses uppfatta de två katastrofala omvälvningarna i landet under 1900-talet som ledde till kollaps i hela samhällsstyret och oftast lämnade befolkningen helt ovetande och utlämnad till sina enskilda öden, som något som berodde på just det svaga styret. Deras ledning hade upphört att vara *groznyj*, således starkt och fruktat och kom följdriktigt i rysk opinion att bli föraktat. Av detta skäl ses den i väst relativt populära Gorbatsjov i Ryssland med drag av förakt. Han ledde det starka Ryssland till dess fall och även Boris Jeltsin omfattas av

denna svaghetsbild, då landet under honom kom att ledas in i ekonomisk anarki, politisk och militär svaghet liksom eftergivenhet mot USA och Nato.

Den ryska folkliga erfarenheten innebär nämligen att förknippa svagt politiskt ledarstyre med anarki och laglöshet. Demokrati, vilket de flesta ryssar än idag uppfattar som en svag form av styre och till och med som en form av kamouflage för korruption och girighet från en ohederlig ekonomisk överklass, uppfattas av de flesta ryssar leda till försvagande partistrider, inre konflikter och våld. Opinionsundersökningar från 2003 och framåt visar att endast en minoritet av tillfrågade ryssar anför att de föredrog demokrati som styresform medan en stor andel tydligt anförde att man ogillade denna styresform. Tillfrågade om hur de såg på flerpartisystem som bra eller dåligt svarade återigen en stor andel att man ansåg att ett sådant system gjorde mer skada än nytta och endast en minoritet ansåg att ett sådant system var bättre än enpartistyre. Det visar sig också att de flesta ryssar är helt tillfreds med att leva i ett enpartisystem trots att stora majoriteter också anger att de inte har något inflytande över vare sig regeringspolitiken eller lokalt styre.

I valet mellan demokratiska fri och rättigheter och ordning i landet väljer de allra flesta ryssar ordning, till synes utan att reflektera över att de båda företeelserna på intet sätt kan anses vara ömsesidigt uteslutande och att många i väst sannolikt skulle anse att de är ömsesidigt förstärkande. I vissa undersökningar svarade endast ca en tiondel att man skulle vara ovillig att ge upp sin yttrandefrihet, pressfrihet eller rörelsefrihet i utbyte mot stabilitet i landet. Nära en tredjedel av de tillfrågade svarade att de utan vidare skulle vara villiga att ge upp sådana värden, och motivet till det var i huvudsak att de inte fäste något värde vid dem! En undersök-

ning från 2004, och vissa undersökningar även därefter bekräftar tendensen, att breda grupper av befolkningen förespråkade censur av massmedia. I valet till duman 2003 visade det sig att inte något av de vinnande partierna någonsin använt ordet ”frihet” i något av sina politiska budskap; medan ord som ”förbjuda”, ”låsa in” och ”straffa” var mycket vanligt förekommande.

Tilltron till det ryska rättssystemet ligger på en oerhört låg nivå hos ryska medborgare. De flesta anser att hela systemet är korrupt och att det går att muta sig till snart sagt vilken dom man vill. Ett uttryck som ”domstolsauktioner” är vanligt förekommande, inte minst i företagskretsar, med den cyniska eller desillusionerande innebörden att den som betalar bäst är den som vinner. Här har de tillfrågade alltså insett att inget hänt sedan 1800-talet!

Det ryska folkets attityd till privat äganderätt är antingen präglad av ointresse eller fientlighet. De flesta anser att rikedom endast kan uppnås genom korruption och personliga kontakter, vilket också lett till att de flesta anser att de rikedomar som finns hos olika oligarkerna m.fl. är helt illegalt åtkomna. Den utbredda fattigdomen och uppfattningen att det fåtal som äger mycket fått sina rikedomar illegalt, har lett till att stölder tidvis särskilt riktas mot ”rika”, något som accepteras av de flesta då de ser dessa stölder från de rikaste som en form av ”rättvisa”. Den ryska befolkningen är därför, visar många sociologiska undersökningar, den minst samhällstillvända och minst politiskt intresserade i hela Europa. Även ryska författare pekar på den utbredda cynismen i samhällsklimatet. Parad med detta utbredda förakt för många inslag i det egna samhället är det samtidigt tydligt att de flesta ryssar hyser en starkt nationalistiskt färgad djup stolthet över sitt lands militära bedrifter. Särskilt ofta lyfter ryssar fram sin stora seger över Hitlertyskland i

andra världskriget. Denna stolthet över sitt eget land och folk kopplas dock också ofta till sådana företeelser som landets dramatiska historia, dess rika musikaliska, konstnärliga och litterära kultur, vänskapsband, ärlighet, öppenhet, känslsamhet och deras lugn. Ryssar anser inte sällan att de har de största förutsättningarna för vänskap av alla folk i världen.

En av de stora svårigheterna med den ryska inställningen till omvärlden är att ryssar ofta har ytterst svårt att förstå att deras politik mot omvärlden skulle kunna uppfattas som hotfull eller farlig.³⁴ Ställs opinionsfrågorna därför mer i relation till andra stater förändras därför denna bild av det vänskapliga, öppna och ärliga ryska draget påtagligt. De flesta ryssar anser sig vara omringade av fiender där, USA och Nato samt industrier och finansiella kretsar i väst ligger högt som fientligt sinnade, följda av de egna oligarkerna, ”demokrater”, och islamiska extremister.

När ryssar i undersökningar skulle nämna de tio mest betydelsefulla personerna i världshistorien nämndes nio ryssar (den ende utländske personen var Napoleon och bland ryssar intog Lenin och Stalin framträdande platser). Flertalet ryssar anger att de praktiskt taget aldrig uppfattar sig som européer, endast en minoritet ser sig som sådana. USA är särskilt illa omtyckt eftersom det landet anses ha tagit ifrån Ryssland dess rättmätiga plats som en likvärdig världsledande nation. Varje steg USA tar tolkas ofta som försök att rycka åt sig en ännu mer förstärkt världsledande position som då också innebär att Ryssland trängs tillbaka. Samtidigt hånas ofta USA:s militära insatser runt om i världen som svaga och kraftlösa militära prestationer. Segern i Kuwaitkriget anges i rysk propaganda ofta som en seger genom muta till den irakiska armén mer än militär taktisk skicklighet

och faktisk överlägsenhet i vapenteknisk utveckling och soldatutbildning.

När ryssar i en undersökning i början av 2000-talet skulle ange hur de främst ville se sitt land i framtiden svarade en majoritet att de ville se sitt land starkt, omöjligt att besegra, oförstörbart, en stor världsmakt etc. Endast en minoritet angav som önskemål att Ryssland skulle utvecklas till en välmående nation och färre angav som önskemål att Ryssland skulle utvecklas inom utbildning, kultur etc. och än färre angav som önskemål att landet skulle utvecklas till ett fredsälskande och vänligt land. Endast en mycket liten minoritet angav som önskemål god rättsordning, laglydiga medborgare och ett styre präglad av demokratiska principer.

Avslutning

Mot denna spegling av rysk generell opinion är det lättare att söka förstå hur president Putin söker etablera och förstärka en maktbas som skulle göra det möjligt för honom att successivt bli en ledare för Ryssland som svarar mot genuint ryska ideal, helt enkelt en ”groznyi”. Det är tydligt att Putin själv i stora drag, liksom hans olika åtgärder, åtnjuter omfattande respekt och popularitet i Ryssland och att hans ambitioner att ge militären en stark profil i sitt nya Ryssland upplevs av flertalet ryssar som oerhört upplyftande, något som bekräftas även av olika opinionsundersökningar från senare tid än dem som refererats ovan.

Ett viktigt inslag i hur Putin väljer att låta sig framträda, och som inte är svårt att förena med bilden av en ”groznyi”, är att han vill bli sedd i det gamla Rysslands kejsarliga inramning i Kreml. Här framträder han i stora spegelsalar med många kandelabrar, kristallkronor, i färger som präglas av guld och rött, med många ryska fanor och inte minst alltid med det gamla ryska kejsarliga

statsvapnet, med en dubbelörn som framträdande symbol.

Samtidigt vet Putin naturligtvis att hans ryska rike är ekonomiskt utomordentligt svagt, är starkt beroende av prisutvecklingen på olja och gas, vilket är produkter som flertalet länder på olika sätt söker göra sig allt mindre beroende av. Han möter dessutom ekonomisk konkurrens inte bara från EU och USA utan också från nya starkare ekonomier i Asien såsom Kina och Indien samt också i Latinamerika. Den ekonomiska pakt som Ryssland hoppats kunna knyta ihop med Kina är sannolikt mest ett starkt önskemål från Moskva mer än från Peking, som ser stora möjligheter med ökande frihandel med övriga delar av världen. Putins möjliga sätt att agera utgörs därför främst av militära hot mot olika militärt svaga strukturer i Rysslands närområde, militär inblandning i olika konflikter (som i Syrien) och försök att utnyttja olika ekonomiska styrkor han alltjämt besitter, t ex inom energipolitiken.

Som alla auktoritära regimer är Putins mest oroade över att kritiska inhemska opinioner ska kunna ta överhanden i form av folkliga protester, vilka naturligtvis numera inte går att dölja. Vladimir Putin rider fortfarande på en relativt bred folklig opinion bland människor som växt upp under sovjettiden, vars föräldrar och far- och morföräldrar i hög grad har intryck från den heroiska kampen mot Hitler. Den ryska befolkningen består därför av människor som i hög grad är förtvivalade över Sovjets sammanbrott, bittra över förlusten av stora landområden som består av folk och kulturer som flertalet ryssar upplever som genuint ryska och som hört till Ryssland sedan århundraden. Den smärtsamma stympningen av landet och de forna sovjetrepublikernas snabba flykt mot väst och mot Nato upplevs som orättfärdigt och uppvisar, enligt många ryssars uppfattning, djup brist på tacksamhet för allt Sovjet

anses ha gett dem, inte minst befrielsen från Nazityskland. Att ryssar har så svårt att förstå att t ex de baltiska staternas folk hyser en djup rädsla och ett djupt misstroende mot Ryssland efter att ha levt under Sovjetisk ockupation sedan 1940, tillhör några av den ryska kulturens mest egenartade uttryck.

Upplevelserna hos den ryska befolkningen av Sovjetunionens fall och förlusterna av stora delar av det som sågs som självklara delar av ett stort och starkt land är svåra att föreställa sig. De mentala konsekvenserna kan urskiljas på flera olika sätt i form av sorgsenhet, bitterhet, ilska men också i form av aggressivitet mot omvärlden. Många upplever sig starkt missförstådda av omvärlden och har svårt att se sig själva i den nya försvagade rollen. Det är tydligt att den ryska självkänslan fått en allvarlig knäck och att upplevelsen av att behandlas nedlåtande är påtaglig. Många ryssar upplever att Ryssland sedan Sovjets fall behandlas som en andra rangens stat, något som starkt påverkar och sårar deras nationella självkänsla.

De olika ekonomiska och politiska institutioner, med demokratisk inriktning, som den kortvariga Jeltsintiden tycktes sträva mot, visade sig för flertalet ryssar leda till kaotiska förhållanden både ekonomiskt och politiskt. Ryssarna ser också med undran och misströstan på de stora svagheterna i det oligarkistödda ryska näringslivet med dess korruption och girighet.³⁵

Men också olika västliga kulturella inflytanden inom konst, musik och litteratur upplevdes av den konservativa ortodoxa kyrkan som starkt oroande och skulle enligt dess företrädare leda till undergrävande av det genuint ryska i den inhemska religiöst baserade kulturen. Det heliga Moder Ryssland är i den ortodoxa kyrkans ögon därför sargat, inte enbart territoriellt utan även religiöst-kulturellt.

Många ryssar ser sig därför om efter en stark ledare igen, en som kan förena styrka med rysk nationalism, rysk kultur och som kan skapa respekt för Ryssland i omvärlden igen. Att Krim togs och annekterades i strid med internationell rätt ses i Ryssland på intet sätt som något allvarligt brott. Den västerländska uppfattningen om brott mot internationell rättsordning ses i Ryssland som enbart formalistiska förevändningar för att trampa ryska "rättigheter" under fötterna. Annekteringen uppfattades i allt väsentligt som en självklar och rättmätig återgång till Ryssland av ett område som alltid varit ryskt, beboddes av ryssar och där befolkningen ansågs lida under ukrainskt nationalistiskt styre.

Västliga kommentatorer pekar med avsky på hur regimen Putin medvetet och metodiskt förvandlar Ryssland till en enpartistat, med i detta land sedan århundraden traditionellt stark kontroll över media, opinionsbildning och politiska verksamheter. Västliga kommentatorer förefaller vara omedvetna om att rysk opinion, och detta inte endast med små marginaler utan med stora majoriteter, faktiskt understödjer Putins politik inom dessa områden. Han är populär just därför att han visar stort förtroende för och insikt i den ortodoxa kyrkans synsätt på Ryssland, han har återinfört Rysslands traditionella styresmodell med monolitiskt autokratiskt maktutövande i vilket medborgarna i hög grad blir befriade från medverkan i politiken och där föreställda utländska hot och fiender görs trovärdiga och kräver nationell enighet och starka polisiära och militära resurser. Befolkningen ser med oro på risker med inre politiska strider, oro och anarki och väljer hellre ordning och inre styrka. Misstänksamheten och misstron mot omvärlden ges omfattande stöd i av Putinstödda statskontrollerade medier och spionaget både mot utland och inhemska påstådda illojala

personer och verksamheter tar sig återigen sovjetryska proportioner.

Alla åtgärder som Putin vidtar för att föra upp Ryssland till de främsta i nationernas krets och alla åtgärder han vidtar för att stärka Rysslands militära potential mot den hotfulla omgivningen applåderas av stora delar av rysk opinion. Hans åtgärder för att tysta olika "liberala" och "demokratiska" opinioner inom landet har, visar många undersökningar, stora delar av befolkningens stöd. Förklaringarna till Rysslands beteendemönster under Putin är begripliga i ett perspektiv som västvärlden är mycket ovan att ta till sig.

Frågan är om det går att närma sig detta land på något sätt som kan lösa upp de politiskt-psykologiska knutar som nu tenderar att endast bli alltmer låsta? En trängd Putin, som upplever sin maktställning hotad i Ryssland eller som ser viktiga ryska positioner hotade i sin nära omvärld kan i olika lägen, och med betydande inhemskt stöd, reagera på ett sätt som kan bli mycket farligt. Hur ska omvärlden mot denna bakgrund hantera Ryssland under denna maktthavare, och finns det mer långsiktiga vägar som bör beträdas för att minska spänningarna i Ryssland vad avser både dess desillusionerade befolkning, dess inre politiska och ekonomiska system och dess relationer med omvärlden? Hur ska sådana vägar byggas?

Svårigheterna att förstå Ryssland och dess inre förhållanden med det arv som landet har, liksom dess föreställningar om omvärlden, och de yttringar dessa tar sig, behöver analyseras djupgående och en dialog med Ryssland och viktiga ryska institutioner behöver etableras för att dessa mer djupgående skillnader i synsätt mellan vi och dem ska komma fram och uppfattas på båda sidor. En dialog om dessa skilda synsätt som bygger på ett rationellt förhållningssätt, syftande till att söka förstå orsaker och verkningar

är helt nödvändig att få till stånd om inte utvecklingen ska ledas in på alltmer oroande och hotfulla banor.

Det är väl högst sannolikt att det ligger en viktig tanke i citatet från Churchill i inledningen till denna analys. Att respektera nationella intressen är dock långtifrån okomplicerat så länge Ryssland anser att dess nationella intresse också kan gå ut över andra staters motsvarande intressen. Motstående staters intressen kan inte lösas genom våld, eller

hot, det är en grundsten i FN-stadgan. Och det är här dialogen med Ryssland måste ta sin början. Det är den internationella rätten och erkända staters rätt till likabehandling som först måste respekteras av Ryssland för att dialogen om respekt också för Rysslands särart ska kunna stå på en likvärdig bas.

Författaren är f d generaldirektör, tidigare ledamot av riksdagen och ledamot av KKrVA.

Noter

1. "I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma, but perhaps there is a key. That key is Russian national interest", var ett uttalande som gjordes av Winston Churchill i ett radiotal i oktober 1939.
2. För en kritisk artikel om detta se Fredriksson, Stig: "Ropa inte varg om den ryska björnen", *Svenska Dagbladet*, 2017-01-17. Hans artikel bygger på en rapport av UI-forskarna Kragh, Martin och Åsberg, Sebastian med titeln "Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case", *The Journal of Strategic Studies*, publicerad on line 2017-01-05.
3. Bland de många studier som söker efter dessa spår må här nämnas Billington, James H: *The Icon and the Axe. An Interpretive History of Russian Culture*, Vintage Books, New York 1970. Billington har en häpnadsväckande omfattande hänvisningslitteratur också på ryska i sin notapparat. Hosking, Geoffrey: *Ryssland. Folk och Imperium 1552-1917*, Historiska Media, Lund 2003, innehåller bl a en utmärkt inledande sammanfattning av det ryska imperiets uppkomst och inte minst omfattande hänvisningar också till genuint ryska källor. Pipes, Richard: *Russia Under the Old Regime*, Penguin Books, Norwich 1974, är en numera klassisk studie över rysk samhällsutveckling och sträcker sig från 800-talet till slutet av 1880-talet; även hos honom finns en omfattande notapparat med omfattande hänvisningar till ryska källor. Poe, Marshall T: *Den ryska tiden i världshistorien*, svensk översättning, SNS Förlag, Stockholm 2005, ger i kortfattad form en intresseväckande inledning till studier av den ryska historien och dess inverkan på rysk politik. För den särskilda påverkan som den ryska ortodoxa kyrkan och dess religion har haft hänvisas till Bodin, Per-Arne: *Den oväntade glädjen*, Artos, Skellefteå 1991 och densammes *Ryssland. Idéer och identiteter*, Norma bokförlag, Skellefteå 2000. De Madariaga, Isabel: *Ivan den Förskräcklige*, Prisma, Stockholm 2008 är en studie som ger en klagörande bakgrundsteckning till det ryska tsarväldets uppkomst och det starka bandet till Bysans och den ortodoxa kyrkan.
4. Historieskrivningen anses ofta – även i det nuvarande Ryssland – vara underkastad övergripande nationella politiska behov. De i västlig akademisk tradition givna ledorden att skriva historia med starka krav på objektiv skildring av hur det verkligen var, med utgångspunkt i systematiska och grundliga källkritiska studier har ännu inte vunnit stark anslutning i Ryssland. Landet har fortfarande, på många områden inte tagit itu med starka inflytanden från sovjettiden då kraven var att historia skulle skrivas med utgångspunkt från det "marxistiska schemat" och att Sovjet därför i någon mening alltid hade "rätt" då dess ledning var satt att ge den riktiga tolkningen av detta schema vid varje given tidpunkt.
5. Viktiga inslag i hur en sådan ideologi ser ut kan återfinnas i studien *The Development of Russian Military Policy and Finland*, National Defence University, serie 2: Research Reports nr 49, Helsingfors 2013.
6. Se t ex Vico, Giambattista; Herder, Johan Gottfried; de Secondat Montesquieu, Charles-Louis; Hegel, Georg Wilhelm Friedrich och Spengler, Oswald.
7. Det är påtagligt i hur stor utsträckning traditionell rysk folkmusik hämtat sina teman från stäpperna och de stora floderna Dnjepr, Volga och Don i södra delarna av landet. En intressant faktor är t ex också att stäpplandskapets "oändlighet" utövade en påtagligt demoraliserande inverkan på de tyska invasionsstyrkorna under andra världskriget. De tyckte sig aldrig nå något operativt tydligt militärt mål som kunde avgöra striderna. Om detta se Liddel-Hart, Basil: *The Other Side of the Hill*, Cassel and Company, London 1951.
8. Det är svårt att rationellt förstå det hat som olika religioner utvecklar mot heretiker (avfallingar). Både katolicismen och den ortodoxa kyrkan har fört strider mot och fördrivit eller likviderat olika grupperingar som avvikit från den "sanna läran".
9. Framväxten i Västeuropa under senmedeltiden av olika meningar om påvemakt och kungamakt tillhör en av de avgörande skiljelinjerna mellan ryskt och västeuropeiskt tänkande om världslig makt.
10. Det kan noteras att utrikesminister Sergej Lavrov särskilt underströk

- Rysslands ortodoxa religiösa arv i sin uppmärksammade intervju i *Dagens Nyheter* under 2016. Denna religiösa ortodoxi tar sig bland annat uttryck i ett djupt förakt för vad som uppfattas som en utlevande sexuell frihet i väst, liksom också förakt för vissa konstnärliga och litterära friheter i väst som uppfattas som dekadenta.
11. För en skildring av mongolockupationen i Ryssland se Halperin, Charles J: *Russia and the Golden Horde. The Mongol Impact on Russian History*, Tauris, London 1985.
 12. För en omfattande skildring av bysantinsk historia och statsliv hänvisas till Norwich, John Julius: *Byzantium*, The Folio Society, London 2003.
 13. En enkel jämförelse med de i Sverige redan på 1200-talet nedtecknade och tillämpade landskapslagarna ger en för Rysslands del mycket dystert bild av stort rättsligt tomrum och godtycke.
 14. Det är t ex påtagligt hur många avrättningar av höga dignitärer som ägde rum såväl i det kejserliga Konstantinopel som i det kejserliga Ryssland, en "tradition" som Stalin ansåg sig kunna fortsätta för att skydda kommunistregimen från farliga fiender. Mordet i Mexiko den 20 augusti 1940 på den landsförisade Trotskij är bara ett exempel på dessa av Stalin beordrade avrättningar utan några som helst rättsliga procedurer. Här kan också nämnas de av Stalin beordrade avrättningarna i Katyn av tusentals officerare i den polska officerskåren under andra världskriget. Det kan heller inte uteslutas att rena avrättningar av oppositionella journalister nu förekommer i Ryssland med Putin som ytterst ansvarig.
 15. Flera av de åsiktsriktningar som gjorde sig gällande inom den ryska s k "intelligentsian" ter sig för en sentida läsare ofta som rent absurda (t ex hos en sådan välkänd religiöst inriktad tänkare som Vladimir Solovjov), inte minst i jämförelse med de samtida åsikterna inom västeuropeiskt tänkande.
 16. Den ryske generalen Leer ger oföblommerat uttryck för denna tanke på en rysk kulturmission gentemot Asien. Se Leer, Henrik Antonowitsch: *Positiv Strategi*, Militärlitteraturföreningens förlag, Stockholm 1873.
 17. Se Russell, Bertrand: *History of Western Philosophy*, Unwin Paperbacks, London 1979.
 18. Den från mongolerna ärvda seden att med knutpiska, vid vilken var fästad spikar, (en s k "nagajka" som är ett mongolord) pryglade uppstudsiga undersåtar, fortlevde långt in på 1800-talet. Det är f ö – enligt Richard Pipes – påtagligt hur mycket av bestraffningssätt som Ryssland "ärvt" från mongolväldet (se dennes arbete under not 3).
 19. För en välskrivna studie om Peter den Store och hans ambitioner att skapa en rysk nationalkänsla liksom hans ambitiösa försök att modernisera landet föreligger Massie, Robert K: *Peter den Store. Hans liv och värld*, Bonniers förlag 1986.
 20. Rysslands sociala och ekonomiska förhållanden före revolutionen 1917 är inträngande beskrivet av Richard Pipes i dennes *Russia Under the Old Regime*, se ovan under not 3.
 21. Bondebefolkningen hade utomordentligt svårt att organisera sig i någon form av politisk rörelse vilket ledde till en politisk apati som ofta beskrivs i skildringar av den ryska landsbygden från 1800-talet. En rysk filosof (Nikolaj Berdjajev 1874–1948) lär ha uttalat att "bönderna vill inte ha någon konstitution, de vill ha potatis".
 22. För en mer systematisk statsvetenskaplig och juridisk studie av den kommunistiska statsordningen och det marxist-leninistiska rättssystemet i Sovjet se Kulski, Wladyslaw W: *The Soviet Regime*, Washington Square Press, New York 1959. För en kritisk studie av den marxistiska rättsordningen och dess brist på starka och oberoende institutioner för att säkra frihet, se Popper, Karl R: *The Open society and its Enemies. Volume 2. Hegel & Marx*, Routledge & Kegan, London 1974.
 23. Anfallet mot Finland hösten 1939 motiverades till exempel av den ryske utrikesministern V Molotov med att Sovjet önskade lösa Finlands problem i samarbete med det arbetande finska folket som företrädades av Kuusinenregeringen i Terijoki, vilken omedelbart efter anfallet ingått ett vänskaps- och biståndsavtal med Sovjet!
 24. Det är egendomligt att i rysk historieskrivning framställs alltjämt oftast detta krig som att det var Karl XII som startade det och som inträngde härjande i Ryssland och till slut besegrades av Peter den Store vid Poltava. Att tsar Peters långvariga krig mot Karl XII inte startades

- av Karl XII visas tydligt i Ragnhild Hattons studie av Karl XII. Sverige överfölls av en trippelkoalition bestående av Danmark, Polen och Ryssland. Se Hatton, Ragnhild Marie: *Charles XII of Sweden*, Weidenfeld and Nicolson, London 1968. Karl XII ingår således i den konspiratoriskt lagda mytbildning om de återkommande hoten från väster som är så vanlig i rysk propagandistisk historieskrivning. T o m västerländska historiker faller stundom för den ryska historieskrivning som hävdar att det är omvärlden som attackerar Ryssland och inte det förhållandet att det ryska framträngandet i olika riktningar måste leda till konfrontation (kriget mot Karl XII, Krimkriget, och kriget i Afghanistan, Rysk-japanska kriget 1904–1905, kriget mot Mongoliet på 1930-talet, Vinterkriget mot Finland m fl).
25. Den dåvarande ryske generalen Carl Gustaf Mannerheims treåriga resa genom Centralasien till häst på uppdrag av den ryska regeringen måste ses i perspektiv som har att göra med denna ryska självbild och i behovet av att finna buffertområden till skydd mot japansk expansion på asiatiska fastlandet.
 26. Att Rysslands roll i Första Världskriget i hög grad hängde samman med den komplicerade paktrelation som förelåg och som drog in alla de paktbundna staterna ska dock inte i första hand Ryssland lastas för. Att Hitlers krig mot Ryssland var en verklig konspiration mot Ryssland förtjänar dock naturligtvis också att understrykas. Det kan dock här förtjäna uppmärksammas att den sovjetiske utrikesministern Molotov i överläggningar med Hitler hösten 1940 framförde att den sovjetiska uppfattningen var att Sverige borde höra till sovjetiskt intresseområde i Skandinavien.
 27. Se Dallin, David J: *Sovjet i Fjärran Östern*, Natur och Kultur, Stockholm 1950.
 28. Det är en egendomlig historisk nyck att det nuvarande Kina ibland också motiverar sina krav på överhöghet över t ex Sinkiang och Tibet med att Kina är arvtogare till det mongolkhanat som etablerades av Kublai Khan och ledde till Yüandynastin under 1200-talet.
 29. Ett skäl till detta skulle vara att den finska urbefolkningen ursprungligen kom från trakterna av Uralbergen! Se not 5, *The development of Russian Military Policy and Finland*.
 30. Det är t ex svårt att inte fästa tilltro till uppgifterna hos olika amerikanska säkerhetstjänstemän att Ryssland på olika sätt blandade sig i den amerikanska presidentvalskampanjen. Jfr även den studie som gjorts avseende ryska påverkanskampanjer mot Sverige i not 2 ovan.
 31. Denna och följande beskrivningar av rysk opinion från början av 2000-talet är hämtade från en artikel av den internationellt kände rysslandskännaren Richard Pipes, under många år professor i historia vid Harvard University. Se dennes ”Flight from Freedom. What Russians Think and Want”, *Foreign Affairs*, maj/juni 2004. Flera undersökningar sedan dess bekräftar på olika sätt den tendens som finns i dessa tidiga undersökningar även om siffrorna självfallet, som i alla liknande undersökningar, måste tas med en stor nypa salt.
 32. De tacksägelsegudstjänster som den ortodoxa kyrkan lät genomföra efter det att Napoleon besegrats utanför Moskva var alltså främst en religiös tacksamhet för att Den Allsmäktige befriat den heliga ryska kyrkan från det katolska och protestantiska hotet.
 33. Ett ord som tyvärr ofta översätts till ”förskräcklig”, t ex i Ivan den förskräckliges namn, men rätteligen snarare har innebörden av den ”formidable” och ”fruktade”.
 34. Utrikesminister Sergej Lavrov ansåg i den ovan angivna intervjun i *Dagens Nyheter* 2016 att de baltiska staterna egentligen borde vara tacksamma och en rysk historiker ansåg i en intervju i *Svenska Dagbladet* 2016, på fråga om det ryska anfallet på Finland hösten 1939, att kriget blev olyckligt men ”att det var nödvändigt att flytta gränsen på Karelska Näset”, tydligen helt omedveten om att anfallet helt uppenbart syftade till att – helt i strid med finska folkets önskan – erövra Finland och åter inlemma landet i det Sovjetiska väldet.
 35. Den tydligt regimstyrda rättegången mot den ryske affärsmannen Chodorovskij får tolkas i ljuset av Putins behov av att i befolkningens ögon reagera mot dennes stora rikedomar och hur de åtkommit.